

Boeren en beschermers slaan handen ineen

Akkervogels volgens Gronings recept

Niet alleen met weidevogels, ook met akkervogels gaat het slecht. De oorzaken zijn gelijk: het boerenland is te monotoon en wordt te heftig bewerkt. Vijftien jaar geleden werd in Groningen een ontdekking gedaan: de 'armoe' van braakliggend land brengt vogelrijkdom. Die inmiddels onderbouwde en ook toegepaste kennis is een sterk argument om in Europa heel nieuw landbouwbeleid te gaan voeren.

Kaartblad 20 van de topografische inventarisatieatlas laat vooral leegte zien. Slechts spaarzaam strekken zich, in meest rechte lijnen, wat wegen uit, waarvan sommige doodlopend. Enkele verspreide rode stippen verwijzen naar monumentale herenboerderijen, en waar de stipjes zich aaneenrijen tot gehuchten en dorpjes hebben ze stoere namen als Modderland, Ganzedijk, Hongerige wolf of Kostverloren. Noord-oost-Groningen, de Hollandse graangordel, historisch land van edelman én bedelman, verworden tot Europees probleemgebied, maar oh zo vogelrijk. Een streek met volop kansen voor de in verdrinking zijnde akkervogels. Want ze hebben de steun van boeren en bezielde beschermers.

Op een koude januaridag laveert Ben Koks behendig over de besneeuwde Groningse wegen. Hij kan ze dromen. Dit is zijn werkterrein, hier besteedt de bioloog vrijwel dagelijks vele uren aan zijn missiewerk voor de akkervogels. Die zendingsdrift begon zo'n vijftien jaar terug. Vrijwilligers van de vereniging Avifauna Groningen en SOVON Vogelonderzoek Nederland, samen met medewerkers van de provincie Groningen, begonnen toen gegevens te verzamelen over de Groningse akkervogels. Al in 1990 volgde het eerste succes, met de ontdekking van een soort die in Nederland als verloren werd beschouwd. In de Carel Coenraadpolder broedde een paartje grauwe kiekendief! In 1924 was de polder de laatste in een rij van eeuwenlange landveroveringen op de Dollard. Ben trof de vogels aan in een veld met het groenvoer luzerne; braakliggende akkers waren hun jachtdomein. In uiterste opwindning en op modderlaarzen klopte hij bij de boer aan: "Er broedt een grauwe kiekendief op uw akker!" "Wat is dat voor ding?" waren de gevleugelde woorden van Willem Schillhorn van Veen, die samen met zijn vrouw Titia op de Drewsheerd boert. Met deze bizarre dialoog was de kiem gelegd voor een vruchtbaar samenspel tussen boer en beschermer. De kiekendieven brachten dat jaar succesvol hun drie jongen groot.

Veldleeuwerik als mascotte

Wat volgde was een compleet studie- en beschermingsprogramma voor de grauwe kiekendief. De provincie Groningen groeide uit tot een kerngebied van zo'n twintig tot dertig paartjes. Ze broeden er ongestoord, want dankzij intensief ambassadeurswerk en een aanstekelijk enthousiasme wist Ben door de jaren heen de boeren, de groenvoerdrogerij en loonwerkers te overtuigen van de noodzaak tot nestbescherming. "Wij zorgen voor het opsporen van de nesten, de landbewerkers houden er vervolgens met hun bedrijfsvoering rekening mee. Bijvoorbeeld door een vierkant van elf bij elf meter luzerne rond het nest niet te maaien."

Gaandeweg kregen alle akkervogels, die in West-Europa zwaar onder druk staan, de nodige aandacht. Het werkterrein werd bovendien uitgebreid tot over de grens in Niedersachsen, waar eveneens grauwe kiekendieven broeden; vooral in wintergerst. Daarnaast werd in 2003 de Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen (ANOG) opgericht, met een flinke participatie van boeren. Ben is er ecologisch adviseur. De vereniging maakt zich sterk om het natuurland van haar regio volop tot bloei te laten komen. De veldleeuwerik in het logo symboliseert de speciale aandacht die akkervogels daarbij krijgen.

Met dank aan Mansholt

Hoe kwam de verloren gewaande grauwe kiekendief in Groningen terecht? Met wat fantasie kun je zeggen: dankzij Sicco Mansholt. Een telg uit een roemrijk boerengeslacht uit de streek, rooie herenboeren met een opmerkelijke politieke passie. Als grondlegger van de Europese Landbouwpolitiek was Mansholt verantwoordelijk voor de schaalvergroting in de landbouw. Net na de oorlog was West-Europa verre van zelfvoorzienend in haar voedselproductie. De toenmalige E.E.G. zou in die zorgwekkende situatie verandering brengen. Via productiesteun, ruilverkaveling en steeds verdergaande mechanisatie en rationalisatie werd de sector méér dan zelfvoorzienend. Boterberg en melkplas waren daarvan de eerste signalen, maar ook de akkerbouwproductie sloeg door.

Eind jaren tachtig kwam de braaklegregeling, waarbij boeren tegen vergoeding land uit productie konden nemen. Sommigen legden toen hele arealen 'plat'. Omdat de productie toch bleef stijgen kwam de Ier McSharry, één van Mansholts opvolgers, in

Ben Koks (links) Titia en Willem van Schillhorn van Veen achter de Drewsheerd

1993 met een verplichte braakstelling in twee varianten. Jaarlijks een ander stuk land (roulerend) van 15% van het bedrijf uit productie nemen, of voor vijf jaar vast een oppervlakte van 20%. Er zijn twee manieren om met braakliggend land om te gaan. Bij zwarte braak doet de boer gewoon niets, behalve de akker met de sponstaan opgekomen begroeiing na de zomer omploegen. Bij groene braak of natuurbraak wordt een grasmengsel ingezaaid, aangevuld met bijvoorbeeld klaver, phacelia, bladrammenas, gele mosterd en luzerne. Ook mag er non-foodgewas worden verbouwd, zoals koolzaad voor smeerolie.

Voor de natuurbraak, met een vrijwel continue pioniersvegetatie, bracht een enorme opleving van natuurwaarden. Als ideaal leefgebied voor muizen trokken de percelen roofvogels en uilen aan, zomer en winter. "Vrouwtje blauw," zegt Ben geroutineerd als we langs zo'n braakstrook richting Ganzedijk rijden. We zullen er nog

vele zien, en dat is niet verwonderlijk. "Groningen telt een substantieel deel van de in ons land overwinterende blauwe kiekendieven." Maar ook andere muizenjagers weten de braaklanden te vinden, zoals buizerds, torenvalken en velduil. Die velduil illustreert bij uitstek de natuurwaarden hier, want als broedvogel in ons land schommelt de soort rond een kwetsbare twintig paar. Verheugend dus, die opmerking van Ben dat er niet alleen veel uilen overwinteren, maar dat vorige zomer ook een paartje succesvol op een braakstrook heeft gebroed.

Faunaranen barsten van leven

Naast de verplichte braak vanuit de EU kent de Provincie sinds 1995 ook een regeling voor zogenaamde 'faunaranen' met expliciete natuurverplichtingen. Er gelden zaaivoorschriften en de randen mogen slechts éénmaal per jaar worden gemaaid, ná 15 juli. De faunaranen van minimaal twaalf meter breed worden ingezaaid met

een mix van graszaden, klaver, karwei, luzerne, mosterdzaad en het paarskleurige phacelia. Er gaat een enorme aantrekkingskracht van uit op een keur aan dierlijk leven. Kleine zoogdieren, maar ook haas en ree vinden er dekking en er is een rijk insectenleven.

's Winters foerageren kepen, putters en groenlingen massaal op de zaden. Daarnaast bleken het al snel veilige en voedselrijke broedplekken voor typische akkervogels als veldleeuwerik, gele kwikstaart, kwartel en patrijs, terwijl ook kwartelkoningen er hun toevlucht zoeken. De opleving van deze soorten in het Groningse akkerland is opmerkelijk, omdat akkervogels in het algemeen een - soms sterk - dalende trend laten zien in West-Europa. De muizen en kleine vogels vormen op hun beurt weer prooi voor allerlei roofvogels, waaronder de grauwe kiekendief. "Het is opvallend," zegt Ben, "hoe de grauwe kiek steevast vanaf zijn nestplaats in luzerne of tarwe voedselvuchten onderneemt naar juist

deze braakranden. Het een kan niet zonder het ander."

Het land van Ede Staal

Van Ganzedijk rijden we pal naar het noorden, richting de Dollard. Rust en ruimte zijn hier de regenten, waar een Randstedeling zich met ontzag aan onderwerpt. Met dezelfde ontroering als waarmee Jacques Brel zijn vlakke land schetst, zingt de Groningse poëet Ede Staal over noordelijk Groningen:

*'t Is 't laand waar ik als kind,
Nog niks begreep van pien of zorgen,
Dat is mien laand, mien Hogelaand.*

Als je niet lyrisch bent, dan word je het hier. Bijna aan de voet van de Dollard zijn we welkom bij Willem en Titia Schillhorn van Veen, in hun heerd uit 1926. De mezenbollen op het terras geven een vogelvriendelijk visitekaartje af.

Binnen, aan de keukentafel, praten we over hun akkervogels: de kwartels in de luzerne, de scholeksternesten die even opzij worden gelegd tijdens het schoffelen, de gele kwikstaarten en veldleeuweriken. En natuurlijk de grauwe kiekendief, waarvoor de spotvogel nabij huis altijd alarmeert. Trots zijn Willem en Titia, dat hier het succesverhaal begon. Na de eerste kennismaking met Ben, in 1990, begon de vogel voor hen te leven. En meer dan dat. "Ben bracht ons dichterbij de verbanden in de natuur; de waarde van onze braak, de betekenis voor muizen en de effecten daarvan op roofvogels bijvoorbeeld."

Toen Groningen in 1998 met een regeling voor 550 hectare faunaranen in de provincie kwam, hoefden de bewoners van de Drewsheerd niet lang na te denken. "Voor ons was dat wel aantrekkelijk. Je hebt het gevoel, dat je nog iets meer voor de natuur kunt doen. En de vergoeding was méér dan een fooi. Van onze 150 bunders zijn er twee gereserveerd voor faunaranen, in strepen van ongeveer twaalf meter breed." Dat is totaal 1.700 meter, rekent Titia snel voor ons uit.

"Het pakket was zó populair, dat er drie keer meer vraag dan aanbod was," vult Ben aan. "Maar het beleid stoelde eerder op geld dan op een goed doordachte ideologie," werpt Titia tegen. Iedereen aan tafel is het over twee dingen eens. De faunaranen zijn van onschatbare ecologische waarde, én het systeem moet beter worden georganiseerd. Het mogelijk wegbezuinigen van deze relatief kleine post op de provinciebegroting zou dus waanzin zijn. Zinvol is wél

om de faunaranen in een goed ecologisch concept in te passen. Er moet beter gekeken worden wáár ze het meest effectief zijn, in plaats van ze willekeurig toe te passen, zoals nu. En er moet een element van duurzaamheid in zitten, bijvoorbeeld via langdurige overeenkomsten.

Beleid en praktijk

Zo belandt het gesprek als vanzelf op het vertrouwen in de overheid. Niets is meer frustrerend, dan je met steun van de overheid in te zetten voor vogels en natuur, om vervolgens weer bij diezelfde overheid te moeten vechten voor continuering. Dat betreft niet alleen de faunaranen, maar bijvoorbeeld ook geld voor het kiekendiefproject. "Het is doodzonde van je tijd en energie om steeds maar weer te moeten lobbyen en uitleggen. Het gaat allemaal ten koste van het veldwerk. En dat, terwijl alle deelnemers en óók minister Veerman razend enthousiast zijn," betoogt Ben. Willem en Titia vinden het onbegrip van beleidsmakers 'van den gekke'; bij veel ambtenaren heerst bijvoorbeeld het idee dat héél Groningen braak ligt. "Wij kregen eens werkbezoek van landbouwambtenaren van de EU en het ministerie. Sommigen wekten de indruk, nog nooit een boerderij te hebben gezien. Maar ze nemen wel beslissingen over ons! Omdat ze met hun kle-

ding en schoeisel niet echt voorbereid waren op een bezoek aan de akkers, hebben we ze maar in de paardentrailer over het

land gereden!"

Je kunt er om glimlachen, maar echt vervelend wordt het wanneer je niet meer op de overheid kunt vertrouwen. Titia: "Regels veranderen te snel en termijnen worden niet nagekomen. Zo werd ineens half december bekend dat de braak voor dit jaar geen 10% bedraagt, maar 5%. Maar wij hadden wel al voor 10% natuurbraak ingezaaid. Nu konden we nog wel wat verschuiven, maar je hoort 't graag eerder."

"Sommige regels slaan ook door," vult Willem aan. "Net als veel andere collega's hadden wij een kerkuilenkast in de schuur. Nu schrijven de regels voor milieuwetgeving en voedselkwaliteit voor, dat er in de graanschuur geen beesten mogen zijn. Het graan moet ongediertevrij worden opgeslagen. Nu zijn die kasten dus weg." Titia: "En daarom hebben we ook geen boerenzwaluwen en mussen meer."

Schrijft Oldambt toekomst?

Groningen heeft, als geboortegrond van Sico Mansholt, een functie gehad bij het formuleren van het vroegste Europese landbouwbeleid. Nu, een halve eeuw later, proberen we met elkaar tot een geheel nieuw Europees landbouwbeleid te komen. In essentie komt het erop neer, dat de landbouw gaat produceren waar de markt om

Brochure kwartelkoning

Een mooie voorjaarsavond in mei of juni. Vanuit hoog gras of opgeschoten akkerbegroeiing klinkt een intrigerend, védragend geknars. Het wonderlijke geluid van de mysterieuze kwartelkoning! Vroeger klonk dit vertrouwd in de oren van boeren en buitenlui. Ons land herbergde immers enkele duizenden broedparen van deze ralachtige vogel. Maar als bewoner van vooral kruidige hooilanden kon de kwartelkoning de modernisering van de landbouw niet bijbenen. Broedgebieden verdwenen, leefomstandigheden werden minder gunstig.

Speciale beschermingsmaatregelen zijn nodig om deze Rode Lijstsoort voor Nederland te behouden. Gelukkig zijn er veel vrijwilligers die de soort een warm hart toedragen. Zij dragen al eni-

ge jaren bij aan inventarisaties en bescherming. Daarnaast spelen boeren en terreinbeheerders een cruciale rol bij effectieve bescherming. Het broedseizoen van de kwartelkoning loopt van eind mei tot begin augustus, en dat vraagt om aangepast maai-beheer.

Over deze en andere vormen van bescherming informeert de brochure 'Grasland en akkers, kroondomeinen van de kwartelkoning'. Het is een uitgave van Vogelbescherming en SOVON Vogelonderzoek Nederland. Tevens wordt binnenkort de speciale website www.kwartelkoning.nl geopend.

Alle betrokkenen bij de kwartelkoningbescherming krijgen binnenkort de brochure. Andere belangstellenden kunnen hem vanaf eind mei opvragen via de website.

vraagt, en niet meer wat de meeste subsidie oplevert. De productsubsidie verdwijnt, de boeren krijgen er een inkomensondersteuning voor terug. Die is gebaseerd op hun productie van drie 'referentiejaren'. Maar er wordt 5% van 'afgetopt' voor plattelandsbeleid. Het is en blijft echter 'boerengeld'. Het zou dus logisch zijn om dat geld terug te sluisen naar de boeren als beloning voor hun natuurinspanningen. Biedt dat perspectief op een platteland met meer natuurwaarden?

Ben is daar optimistisch over, "al zul je eerst wel wat moeten laten zien. Je moet een goed concept van ecologisch natuurbeheer overleggen, een sterk verhaal hebben om die 5% te claimen voor belangrijke zaken als faunaranen, ganzenbeleid en ecologisch beheer van de dijken."

Dat goede verhaal is hier in het Oldambt eigenlijk al geschreven, hooguit moeten de puntjes nog op de i. Boeren en beschermers

hebben hier de afgelopen jaren hun ziel en zaligheid in gelegd. Het wachten is nu op de beleidsmakers, die het zaad tot volle bloei willen laten komen en dat met duurzaam beleid willen ondersteunen.

We verlaten de keukentafel, en maken nog een rondje door de boerderij. In de schuur wijst Titia me op de plek waar vroeger negen dampende paarden stonden voor het zware werk. Ik zie ze voor me, ruik ze. In diezelfde schuur staan nu de landbouwmachines te wachten op hun voorjaar. Een treffender beeld voor de omslag in de landbouw kan ik even niet bedenken. De januarizon gaat vroeg slapen. We zijn er geweest, en 't was goed, de hele dag, "totdat de nacht van 't Hogelaand, 'n Donker klaid over ons legt, Dat is mien laand, mien Hogelaand..."

Paula Huigen
Vogelbescherming Nederland

Colofon

Het themanummer Vogelnieuws is een uitgave van Vogelbescherming Nederland. Er verschijnen drie tot vier nummers per jaar.

Dit Themanummer 'vogels en landbouw' is geschreven voor iedereen die (in)direct, beroepsmatig of vrijwillig, betrokken is bij bescherming van weide- en akkervogels.

Meer actueel nieuws over de bescherming van vogels vindt u in onze gratis digitale nieuwsbrief. Meld u aan via de website: www.vogelbescherming.nl

Samenstelling & redactie

Pien Eekhout en Hans Krüse

Eindredactie

René de Vos

Vormgeving

Kees Klaver, Badhoevedorp

Druk

Plantijn Casparie
Oplage: 4.500

Foto omslag

Grutto Danny Ellinger / FN
Inzet: Hans Hut

Redactie-adres

Vogelbescherming Nederland
Postbus 925
3700AX Zeist
info@vogelbescherming.nl

Overname van artikelen en/of figuren is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van Vogelbescherming Nederland

Vogelbescherming
NEDERLAND